

Korniss Dezső ünnepei

KÉSEI BÚCSÚ HELYETT

1984. augusztus 15. Budapesten, a Tétényi úti Kórház III. számú belgyógyászatának egyik szobájában *haldoklik* Korniss. Haláltusáját viva, erős szívének köszönhetően — még él. De már nem tud a körülötte levő világról, nincs ott a szájszögletében az a kesernyés mosoly, mely annyi rossz helyzeten, megaláztatáson átsegítette.

Egy élő halott fekszik előttünk, zihálva, eltorzult arccal levegőért kapkodva. Kati, a felesége megsimogatja a testét, letörli álláról a nem mindig a tálkába csöpögő zöldesszürke nyálat. Fia is megérkezik — most tölti katonai idejét —, áll apja ágya mellett, összeszorított szájjal, mereven.

Kint délidő, erősen süt a nap, jövés-menés a folyosón, edények koccannak össze, lassan ebédhez készülődnek, bent gyógyulásért esdeklő betegek, és a szoba közepén levő ágyon egy nagy magyar festő szenved. Szerencsére, Ő már nem érzi helyzetének kiszolgáltatott voltát, elméje örökre elsötétülvén, csak a szíve dolgozik: löki-szivattyúzza az erekbe a vért. A test *sem* akarja tudomásul venni: befejeztetett. Küszködése már csak komédia és grimasz, az élet megcsúfolása.

Korniss Dezső előző este még vendégeket fogadott Himfy utcai műtermes lakásában. Monográfiusa, Hegyi Lóránd volt nála és egy francia házaspár. Jókedvűen beszélgettek több órán át, semmi sem jelezte a veszélyt. A búcsúkézfogásnál Kornissnak leesett a karja, szeme elhomályosodott. Agyvérzéssel került kórházba.

Az orvos rideg tényt közöl: oly nagyfokú az agy károsodása, hogy eszméletét már sohasem fogja visszanyerni. A küzdelem azonban napokig is eltarthat. Sajnálom Katit, neki talán még félszáz órányi dráma is juthat: várni — még a csodában sem bízva — a bekövetkezésre.

Naponta telefonálunk egymásnak, és mikor 17-én, pénteken este fölhív és *elcsuklik* a hangja, már tudom: meghalt Korniss. Zavaronban csak annyit próbálok neki mondani, hogy „légy erős”, meg hogy „melletted vagyok, melletted vagyunk”, csupa szokvány szöveget, részvétdadogást, mintha az üres szavak bármit is megváltoztathatnának. A feleségem ezekben a napokban Kolozsvárt tanulmányozza Nagy Albert festését: a másik festőt, akinek asszonyával szegről-végről rokon, többé már nem láthatja. Nem rohanhat el műtermébe egymás után többször is, hogy még egyszer megnézze — „csak egy pillanatra” — a fekete-fehér kalligráfiát. Korniss, „Titusz”, drága barátunk megszökött öelöle is; elillant a megkezdett beszélgetések elől, félbehagyva életének magnetofonra mondott krónikáját, a megkezdett tévéportrét, és még ki tudja mit.

Örökeletűnek gondolta magát, mert mindig azt hajtogatta: *majd a tavaszszal, majd a nyáron, majd a jövő évben folytatjuk*. Nem számolt, nem akart számolni az idővel. Betegségek kínozták, az utolsó egy-két évben alig mert az utcára és társaságba menni, mert nem bírta a zajt, a füstöt; nem kapván levegőt, állandóan fulladozott.

Cellarabságban élt, művészies rendetlenségben: papírok, ecsetek, vásznak fogságában.

Alig fogadott látogatót, nagy megtiszteltetésnek számított, ha valaki be-nyithatott ajtaján és ő órákig megtűrte maga mellett. Nagyobb társaságban, az egyéni látogatásokon kívül, kétszer élvezhettem vendégszeretetét. Más volt ez, mint a négy- vagy hatszemközti beszélgetések. Korniss ezekre a „szereplésekre” készült: örökké lötyögő nadrágja helyett másikat húzott, térdig lógó, kockás flanelingét olyanra cserélte, amelyet be lehetett tűrni a nadrágba. S arca is mintha megvidámodott volna ilyenkor. „Én is vagyok olyan társasági ember mint ti”. „ha akarom a fülemüle nekem is fütyül”. Ha magában gondolt is ilyeneket, volt annyira bölcs, hogy „átváltozásait” szóba ne hozza.

Művészetét lassan-lassan kezdték elismerni, képei jó pénztért keltek el, életművéről megjelent egy monográfia. Még ha az utóbbit kissé ki is herélte a kiadó, örömet szerzett neki Hegyi műve, melyet leginkább úgy emlegetett: „a könyvem”. Hadakozásai nem szüntek meg — a hivatalosság továbbra is félvállról kezelte, egyes művészettörténészek avval gyanúsították, hogy némely képének datálását meghamisította; a mai magyar művészetről készülő monográfiában nem azokat a képeket akarták közölni, melyek őt a megfelelő színvonalon reprezentálnák, megérdemelt Kossuth-díját (amelyet a Magyar Képzőművészek Szövetsége egyhangúan neki javasolt) más érdemelte ki. Mégis, az utóbbi években kissé oldottabb volt, mint korábban.

Hetvenötödik születésnapját baráti körben ünnepelte és ekkor zajlott a róla készülő tévéfilm egyik hosszabb felvétele is. Noha többször fáradtságról panaszkodott, élvezte a nyüzsgést, a *nagy fölvonulást* — kábelek, reflektorok hadát, riporterek zsongását —, mely csupán érette lett ilyen *lázás ünnep*. A szűk baráti körből Frank Janóék, Hegyi Lőrándék voltak jelen, no meg Németli Lajos, Sík Csaba és jómagam, feleségemmel együtt. Körbeültük a nagy ovális ebédlőasztalt, és kötetlenül beszélgettünk régmúltról és jelenről, művészetről és szerelemről, képekről és szakmáról. A tévérendező pedig amikor úgy gondolta, hogy a zűrzavarból érdemes valamit megörökíteni, intett, és ránk szegeződtek a kamerák.

Korniss örömét akarva-akaratlanul — igaz, nagyobb örömet szerezve neki! — elrontottam. Ugyanis amikor aznap — 1983. december 1-jén — késő délután betoppantunk hozzájuk, avval fogadott bennünket, hogy megvan a „nagy szám”. És azonnal húzott be a műterem melletti szobába, hogy eldicsekedhessen a nemrég postán kapott verssel, mellyel Weöres Sándor tisztelte meg őt születésnapján. Nem mertem mondani, hogy én kértem meg Weörest a vers megírására, csak valami miatt nem tudtam érte menni, így adta postára.

A vers egyike lett volna azoknak a költeményeknek, amelyek az egy példányban készült, vörös vászonba kötött kéziratot könyvbe kerültek. A kötet meg a hónom alatt. „Van még egy szám” — szakítottam félbe Kornisst, és ki-nyitva a könyvet sorolni kezdtem az ő tiszteletére felsorakozó írókat: Szentkuthy Miklós (Budapest), Határ Győző (London), Mészöly Miklós (Budapest), Nagy Pál (Párizs), Szepesi Attila (Budapest), Nagy Gáspár (Budapest), Lászlóffy Aladár (Kolozsvár és Papp Tibor (Párizs). Jobbadán új versek köszöntötték a

festőt, Mészöly Miklós és Szentkuthy prózaüdvözetet írt, de hogy ezekben is mennyi volt a líra, bizonyítsa Szentkuthy episztolája:

„Kedves, Kedves DEZSŐ, szinte naponia örültünk, szenvedélyes hittel és reménnyel a művészet legszebb jövőjének az „Európai Iskola”-ban, 1945–8 körül. Büszkeségem és élvezetem ILLUMINÁCIÓ-id dedikált, színes kiadása! Legszebb székegy nótákat énekelted nálam egy hosszú (rövid!) éjen át és TE hívtad fel figyelmemet Malraux „Musée Imaginaire”-jére, mely ma is: ihlető bibliám. És ma is: neved mindig, mindig szerepel, ha az igazi modern művészcetről folyik társalgás. Ölel és emlékezik és köszönt

Szentkuthy Miklós.”

Fölsorolásom után Korniss meglepetésében majdnem leült a padlóra. Rög-tön fordított is a szón: „ez a nagy szám”. És arra kért, hogy a könyvecskét — melynek vörös vászon borítóján bemélyesztve ült egy fekete vignetta, rajta aranybetűkkel: KORNISS, s a név alatt: 75 — mutassam meg a kamerának is, hadd legyen megörökítve az utókornak. A beszélgetés és iddógálás közben természetesen erre is sor került. Ha jól emlékszem, Sik Csaba olvasta föl Weöres költeményét, én meg a Szentkuthy-köszöntőt.

De a mi kamera előtti szereplésünk csupán bukdácsolás volt az ő nagy alakításához képest. Addig-addig kérleltük, míg sikerült rávenni, hogy énekeljen, „József Attilát is Te tanítottad meg egy népdalra” — mondtam. „Nem egészen így van” — hangzott a válasz. S egy pillanat múlva rekedtes hangján rákezdte: „János bácsi, dudáljon kend, / a dudáját fújja meg kend, / gyöngék vagyunk, elfáradunk, / hosszú nótát ne fújjon kend...”

Kissé zihált, el-elszorult a torka, de két versszakot végigénekelte. Írjam azt erről a váratlan szereplésről, hogy megrendítő volt? Korniss még egyszer visszaálmodta magát Erdélybe, vissza a Bihari havasok közé, hol nagyszüleinél nyaralva oly sok időt töltött. De az énekléssel a műsornak még nem volt vége. Az asztal mellett ülve hirtelen kihúzta magát, és vigyorgó arccal a dal után biggyesztette, falusi nótafák módján: „énekelte... Korniss Dezső, 75 éves...”

Szeretett játszani. Zsörtölődött, szidta az embereket és a világot, s közben gyermeki lélek lakozott benne. Egy-egy „haragosát”, aki szerint csupán fölfújt hólyag volt, mesterien kicsúfolta. Hanglejtését, beszédformálását, szóbeli megnyilatkozásainak fogyatékoságait. Ilyenkor megnyúlt az arca, szája grimaszba fordult. S attól lett szép; hogy utánzásában is mindig volt valami nagyvonalúság. Ha a vele szemben ülő nevetett, ő meg tudott maradni komolynak.

Alkotásnak, a pillanat skiccének szánta ezeket a szerepléseket; s megkockáztatom: ha karikatúrával is foglalkozik, a legkiválóbb — mert gyilkos! — karikaturista vált volna belőle. Ilyen babérokra természetesen nem pályázott. Eszmélkedésétől kezdve ő csupán festő és grafikus akart lenni. Művész, ahogyan csak művészek voltak a legnagyobbak is, egy Cézanne, egy Van Gogh, egy Klee, akiket annyira szeretett, akiknek őszinteségéhez, emberi kiállásához maga is igyekezett igazodni.

Társaságban gondtalannak és tréfálkozóknak ezen kívül még csak egyszer láttam. Pár héttel halála előtt. Hegyi szervezte a találkozót, abból az alkalomból, hogy épp itt járt Kovács Attila, a Kölnben élő festőművész. Kettejük mellett még Timár Árpád és jómagam voltunk Korniss „nézői”. Mert a Himfy utcai lakás legnagyobb szobájában, a földön heverő szitanyomatok és a fal mellé

állított képek közt valóságos *shaw* zajlott, szinte előre kigondolt koreográfia szerint. Títusz — tán belső sugallatra megérezte, hogy ez lesz „haláltánc”? — percig sem nyugodott. Csöppet sem keltette öreg és beteg ember benyomását. Virult, röpdösött, sziporkázott. Mindenhez volt egy humoros glosszája, keserű kifakadása. Alig akart képeket mutatni, úgy élvezte a szó folyását. Ezúttal is össze-vissza kalandoztunk: nőkről, a világról, az ötvenes évekről, a művészet-történetről, az Európai Iskoláról beszélgettünk. Kovács Attila, látván, hogy Korniss milyen felhőtlenül sziporkázik, sűrűn kattogtatta fényképezőgépét. Visszagondolva, szinte hihetetlen, hogy öreg barátunk a három-négy órás „mű-sorban” — ennek nagy részét a társalgás tette ki, melynek mindig ő volt a kezdeményezője — nem fáradt el. Vagy ha igen, akkor titkolni tudta. Hiúság-ból nem akart a fiatalabbak előtt gyöngének mutatkozni? Élvezte a hirtelen magára öltött professzori pózt, magyarázhatott bőven, hiszen volt hallgatósága. „A kép a művész tulajdona, akkor fest rá újabb motívumot, fejezi be vagy rontja el, amikor akarja.” Gyönyörű, az Európai Iskola korszakból való vász-nat vett elő, s terítette a padlóra. Befejezetlen kép volt, hiszen az álló, mérle-ges alak kezéből épp a mérleg hiányzott. Halovány kontúrok jelezték, hogy hová fog a kép egyensúlyát megteremtő motívum kerülni. Hegyi úgy vélte, hogy „befejezetlenül” megbillen a kép; ha már elkezdett valamit, az legyen tökéletes. Nekem a kép így is sugárzott: az átszellemült karcsú alak mintha festőjének konokságát tükrözné, amivel sebeit és „hiányait” oly büszkén föl-mutatta. Korniss a figurában önmagát festette meg, amint kezéből kiröppen az idő? Inkább akaratos keménységét: kezében a teremtés pálcája, ha akarja, csak egy pillanat műve, és a világ (s a kép) egyensúlya azonnal helyreáll.

Élete küzdelem és gyötrődés volt, mindig harcolnia kellett, ha talpon akart maradni. Ismert életrajzi tényeket — hogy fiatal festőnövendékként töb-bekkel együtt botrányos kiállítás rendezett stb. — nem szükséges fölemliget-ni. Az ötvenes éveket, a belső száműzetés éveit azonban igen, hiszen férfiko-rának, alkotói lendületének legszebb íve tört meg ekkor. Mindez azok után, hogy főiskolai katedráját is elvették tőle. Nagy László ráérezett Korniss tra-gédiájára: „... legnagyobb árvaink egyike, aki élete hosszán szenvedte érte-keinek mellőzését, eltakarását, majdhogynem elsikkasztását. Aki a szellemi ín-ség idején fejszével bánik, vagy babaarcokat pingál a játékgyárban.” Ebből a nehéz korszakból is ki tudott vergődni. Hogy hány — soha el nem készült — kép maradt benne, amíg kenyérkereső foglalkozásból a bábszínházi kellékek-re volt kénytelen eltékoznia idejét, erejét és fantáziáját, nem tudhatjuk.

Talpra állt, mert *akart*, mert hitte: művészete közel áll Bartók Béla szin-téziséhez. Magyarságával sohasem hivazkodott, jóllehet a szakma nem egy je-lese bizonyította: egyetemes festészetébe a „helyi szín” éppúgy beletartozik, mint az általánosabb. Németh Lajos jellemzése több mint kitüntető gesztus, át-érzése a *folyamatnak*, mely ilyenné alakította a művészt: „a vizualitás nyel-vén Korniss beszél magyarul a legszebben”.

Többször maradhatott volna külföldön, de ő sajátos formakincséből, töb-bek közt az általa fölfedezett szűr-motívumokból, *ittthon* akart művészetet te-remteni. Építette magát szívósan, kitartóan, *próbáknak* nevezte ma már vi-lágszerte elismert és becsült képeit. Avval tisztelte meg népét és hazáját, hogy cudarabb időkben sem adta föl gerincességét. Naplójegyzetéből és a történetek többszöri elmeséléséből tudom, hogy 1958-ban, mielőtt Hollandiába indult vol-na több évtizede ott élő hűgához, különös megaláztatásban volt része a Kul-tuszminisztériumban. Miután megkapta képeihez a kiviteli engedélyt, „Cé

(vagy inkább Céh) elvtárs a búcsúzásnál a következőket mondotta: »Nem fogjuk sajnálni, ha nem tér vissza!!!« De én visszatértem. Nagyon csodálkoztak.»

Az utolsó két mondatban dac van és ironia — s legkivált elvetése annak a *hivatali* szemléletnek, amely politikai megfontolásból (?) oly sokat ártott a magyar művészetnek, s lett nemegyszer tragédiák okozója. És ez az áramlat még hét év múlva is sok bosszúságot okozott, hiszen a Pestről Székesfehérvárra lerándult Hivatalos Elvtárs majdnem leszedette a falról Korniss kiállításának anyagát. Pedig a sanyarú évek után ez a tárlat volt az első igazi át-törés, melyet nemcsak Pilinszky János megnyitó beszédének az értéket rangján kezelő erkölce — „A teremben remekművek vannak jelen” — tett ünnepélyessé, hanem a különféle járműveken csakis a kiállítás kedvéért Székesfehérvárra zárandóklók serege.

Hihetnének, Korniss Dezső beérkezett. Jóllehet valami ilyesfélét jelez az 1979-ben — halála előtt pár évvel — kapott *Érdemes művész* cím is, de szó sincs művészetének teljes elfogadásáról. Alakja, zsörtölődő és szókimondó természetű az akadály, mely oly sok művészt (közéleti embert, politikust) arra ingerel, hogy művészetét elvesse, vagy legalábbis megkérdőjelezze a mögötte húzódó etikai tartást. Többfelől is támadják, s ő a különféle klikkekkel csak életművét tudja szembeállítani. Kondor Béla hozta a hírt, és később más művészek is megerősítették: egyik festőtársa — kitűnő művész! — az ötvenes évek végén Párizsban azért nem akart egy magyar kiállításon részt venni — „Kádár-fiúval nem állítok ki!” —, mert megneszelte, hogy Kornisst is meghívták a tárlatra. Egy másik pályatárs éppen ellentétesen vélekedett felőle.

A legneuralgikusabb pont: Vajda Lajoshoz fűződő kapcsolata. Úgy vélte, meghamisítónak ezek az évek, és a fiatalkori — népművészetre irányuló — kutatómunkában Vajdához képest egyre csökken az ő felfedező tevékenysége. Csökken, mert tudatosan *csökkentik*. Egyesek a tények meghamisításáig is elmennek, hogy neve a szentendrei korszakkal kapcsolatban minél kevesebbszer szerepeljen, vagy ha ez lehetetlen, zavaró mellékszöveg kísérelje. A ferdítésekkel, összezagyválásokkal szemben semmit se tudott tenni. Kezdetben még megírt egy-egy helyesbítő levelet, pár sornyi — tényeket tisztázó — hozzászólást, gondolván, lesz fórum közlésükre. Tévedett. Azt a kevés alkalmat (néhány interjút) kivéve, mikor előadhatta álláspontját, jobbára beszélgetésekben fakadtak föl az öt évtizedek óta kínzó sebek. És rendszertelenül vezetett naplójának egy-két soros, néhány oldalas bejegyzéseiben.

A két fiatal festő kapcsolatára jellemző, ez idáig nem tudott adalék azért is érdekes, mert új megvilágításba helyezi Vajda „eszmei fejlődését”. „Az öreg Vajda (...) többször fenyegetett nádpálcájával, amiért én »rontom el« a Lajost a kommunista eszmével; azelőtt gyönyörűen rajzolt meg »satirozott«, most — amióta maga idejár — csinálja ezeket a csúfságokat.”

És itt olvashatunk többek közt a Vajda-levelek sorsáról, a Vajda-rajzok technikai megoldásairól, keletkezéséről, több pályatársáról — hosszabban-rövidebben — némelykor csupán a „vezérszó” rögzítésére szorítkozva. Az életpálya egy-egy nevezetesebb dátuma (költőzködések, a művészeti élet különböző eseményei) is a *Határidőnaplóból* jegyzőfüzeté avasult kemény fedelű könyvben található. A művészettörténetírás feladata elemezni a bejegyzéseket, remélhetőleg ez mihamarabb megtörténik.

Ha eddig húzódoztunk tőle, most már végre szembe kell néznünk a Korniss-jelenséggel, mert tagadhatatlan: az életműnek kisugárzása van és von-

zása, benne esztétikum és erkölcs ikertestvérek. Ezért is követte a pálya alakulását oly nagy figyelemmel megannyi író és költő. Kormos István *Pásztorok* című verse egy Korniss-képből indul ki, s annak rettenetét fogalmazza általánossá. Látnoki ereje azt is megcsillantja, amit a forma és a szín — lévén a festészet más műnem — „csak” vizuálisan tudott közölni: „mégsincs atyjában semmi irgalom / fölöttünk bekönyökli az eget / szegény hazánk fölperzselt Betlehem / küld ellenünk új Heródeseket / szegény hazánk nagy rühes legelő / bárányunkat eszik a farkasok / a királydinnyés homok vérselyő / utat mutatni csillag nem ragyog.”

Korniss ilyen körülmények közt élt.

A kórházi ágy mellett még nem látom a görögkatolikus egyház szertartása szerint celebrált temetési szertartást, még nem hallom a fiatal pap „Dezső testvért” búcsúztató reszketeg hangját, még Németh Lajos sem áll ott a sír mellett, hogy meg-megcsukló olvasással minket sirasson, a gyászoló gyülekezetet, hiszen Korniss halálával mi lettünk kifosztva, mi lettünk szegényebbek; még nem olvasom egyetlen részvétnyilvánító levélben sem, hogy barátunk *tiszta ember és nagy művész volt*, még minden lehet, ha irgalmas az Isten, és ideteremti a Tétényi úti Kórház ziháló szobájába a csodát.

Csak Kornissné, Katit látom, amint újra és újra letörli az arcról a lecsurgó nyálat, csak a lélegző szobát látom, behorpadó falaival, csak a ritmikus emelkedő mellkast. Sípoló tüdő, ideges rángás.

SZAKOLCZAY LAJOS

